

NŐI SZEREPEK AZ ÁVH-BAN

LAKATOS DORINA

1944 decemberében, mikor még harcok dúltak Magyarországon, Debrecenben megalakult az Ideiglenes Nemzetgyűlés, illetve az Ideiglenes Nemzeti Kormány, melynek feladatai közé tartozott a rendőrség megszervezése. Ahol elvonult a front, ott kiépítették a szovjet katonai igazgatást, Erdei Ferenc belügyminiszter tárgyalásokat kezdett a szovjet katonai hírszerzéssel, akik javaslatokkal látták el a politikai rendőrség szervezésével kapcsolatban, amely ily módon moszkvai mintára, szovjet befolyással született. Ez nem véletlen, ekkorra már eldőlt, hogy a jövőben Magyarország a szovjet érdekszférához fog tartozni. A kommunista befolyással született államvédelemben nem csupán a férfiak, de a nők is képviseltették magukat, kutatásom során az ő helyzetüket, tevékenységüket vizsgálom. Jelen írásban a nők szociológiai háttérét mutatom be, kitérve származásukra, iskolázottsági szintjükre, az államvédelemhez történő jelentkezés esetleges motivációs tényezőire, valamint arra, mennyire lehetett „családi vállalkozás” az államvédelmi munka. A kutatás alapját 95, az államvédelemben 1945 és 1956 között szolgálatot teljesítő nő személyi dossziéi adják.

NŐI SZERVEK

A kommunista államvédelemben szerepet vállaló nők sorsa, személye nagyrészt feltáratlan, így a történelem számára az említett nők láthatatlanok maradtak, akárcsak a nyilasmozgalom női résztvevői. Ennek oka abban keresendő, hogy a különböző politikai intézmények gyakran észrevehetetlenné teszik a bennük dolgozó nőket.¹ Ez az államvédelmi szerv esetében sem történt másként, az emlékeztben fennmaradt nevek (Farkas Vladimir, Janikovszky Béla, Péter Gábor, Piros László) mind férfiak, a felsővezetésben nőket egyáltalán nem vagy csupán elvétve találunk. Megállapítható, hogy a rendszer működését a csupán férfiakból álló, legszűkebb pártvezetés irányította, tehát az '50-es évek folyamán a nők nem kerültek döntési helyzetbe sem politikai, sem gazdasági, de kulturális téren sem. Nem volt azonban teljesen lehetetlen a nők felfelé menetele: Wágner Anna 1948-ban került az államvédelemhez, a Tájékoztatási Osztály vezetője volt, később a Személyzeti Főosztályra helyezték, amelynek 1953-tól alosztályvezetését látta el. 1950 szeptemberében pedig alezredesi ranggal tüntették ki.

A 20. század történelme folyamán nem csupán a karrier útján való előretartás volt nehezebb a nők számára, a század első felében a legtöbb európai országban nem volt lehetőségük bekerülni a felsőoktatásba sem.² Magyarországon az 1945 után bekövetkezett politikai változás a társadalmi viszonyokat

1 PETŐ Andrea: *Láthatatlan elkövetők: Nők a magyarországi nyilasmozgalomban*. Jaffa, Bp. 2019. 35.

2 KOZÁRY Andrea: *Toborzás a rendőrségen. A nők tiszti és tiszthelyettesi képzése, 1947–1953 = Házastárs? Munkatárs? Vetélytárs? A női szerepek változása a 20. századi Magyarországon*. szerk. PALASIK Mária – SIPOS Balázs, Napvilág, Bp. 2005. 101.

is drasztikusan átalakította, hatással volt nem csupán a társadalmi rétegek, de a nemek közötti viszony alakulására is.³ Ekkor kezdődött meg a nők tömeges belépése azokra a területekre, amely addig szinte csupán a férfiak számára volt fenntartva: felsőoktatási intézmények hallgatói lehettek, megnyíltak előttük a fegyveres testületek kapui is. A magyar nők jogainak definiálása, társadalmi szerepeik újraértelmezése során példaként a Szovjetunió, a „szovjet nő” állt, az új nőideál megteremtése pedig együtt járt a tradicionális női szerepek megváltoztatásával. Ebből következett a nők társadalmi munkamegosztásba történő bevonása, illetve bizonyos esetekben belekényszerítése.⁴

A nők szerepe így az államvédelmi területen is átértékelődött, emiatt fontosnak tartom a szervezet „női oldalról” történő bemutatását, hiszen az említett nők – bár ki-ki eltérő mértékben – szerepet vállaltak a politikai rendőrség működtetésében. Tevékenységük feltárásán túl pedig társadalmi hátterük is fontos vizsgálati tényező a II. világháborút követő társadalmi változások tükrében. Megfigyelhető, hogy jelen személyek többnyire elemi iskolai végzettséggel, minimális – bár sok esetben egyáltalán nem létező – szakképzettséggel kerültek a szervezetbe, származásukat tekintve pedig nagyrészt fizikai munkákat végző felmenőkkel rendelkeztek. A nők személyi anyagai továbbá tanúskodnak a rendszerhűség fontosságáról is, amely már a kezdetektől fontos szelekciós szempontot jelentett, később pedig általános gyakorlattá vált, hogy a politikailag megbízhatónak tartott munkás-paraszti származású személyekből próbálták az állományt feltölteni.⁵

1945-ben kezdték toborozni a rendőrség tagjait, ezzel együtt a nőket is, ugyanis a 145 703/1945. sz. BM rendelet 1945-ben lehetővé tette, hogy az addigi gyakorlattól eltérően nők is jelentkezessenek fegyveres szolgálatra, így később a hivatalos államvédelmi munka lehetősége előttük is nyitva állt. A jelentkezők elé állított elvárás mindössze a 18. életév betöltését, a büntetlen előéletet, orvos által igazolt alkalmasságot, valamint magyar állampolgárságot jelentette.⁶

Már ekkor megjelent a megbízhatóság kérdése, amely fontos szempont volt a később a rendőrségtől különváló államvédelmi testületben is. A dokumentumok azt bizonyítják, igyekeztek átvilágítani saját alkalmazottaik életét, megismerni származásukat, életkörülményeiket, családi viszonyaikat, baráti kapcsolataikat, előéletüket. Ennek legfőbb bizonyítékai a környeztanulmányok, jelentések (ezek készítése sok esetben szintén nőkhöz kötődik), amelyek során a magánélet sem maradt titokban, s megbizonyosodhattak a beosztottak lojalitásáról. „Államvédelmi szempontból megbízható, állandó neveléssel jó munkát tud végezni”⁷ – olvasható például Bencsik Mária 1951-es környeztanulmányában. Bicsák Istvánnéról azt tudhatták meg, hogy rendszeresen jár templomba,⁸ másról éppen azt, hogy szезонmunkák alkalmával valaki napszamosokat fogad.⁹ Mivel az iratoknak az volt a fő célja, hogy megbizonyosodjanak róla, valóban rendszerhű-e az adott személy, elvárták a dolgozótól a „politikai képzettséget”. Ezt néhol kifogásolták is, és megjegyezték, hogy a környeztanulmányok minimális szintű politikai értékelést adnak, mert politikailag az sem képzett, aki végzi a feladatot. Azt azonban kiemelték vele kapcsolatban, bár ettől munkája nem lett minőségibb, hogy a kommunista párthoz és a Szovjetunióhoz jó a viszonya, „munkáját és életét az ellenség elleni kérlelhetetlen gyűlölet jellemzi”.¹⁰

**munkáját az ellenség
kérlelhetetlen
gyűlölete jellemzi** ”

3 SCHADT Mária: Ellentmondásos szerepeltérások, nők az államszocializmusban. *Acta Sociologica – Pécsi Szociológiai Szemle*, 2005/1. 61.

4 SCHADT Mária: „Feltörekvő dolgozó nő”. *Nők az ötvenes években*. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2003. 13.

5 KOZÁRY: *I.m.* 102.

6 ORGOVÁNYI István: *A karhatalom működése 1948 és 1955 között = Sed intelligere. Tanulmányok a 65 éves Gyarmati György tiszteletére*. szerk. SLACHTA Krisztina – BÁNKUTI Gábor – VONYÓ József, Kronosz, Pécs, 2016. 281.

7 *ÁBTL 2.8.1.* BM Központi Fogyatéék – 427 Bencsik Mária.

8 *ÁBTL 2.8.1.* BM Központi Fogyatéék – 526 Bicsák Istvánné.

9 *ÁBTL 2.8.1.* BM Központi Fogyatéék – 1085 Divíki Károlyné.

10 *ÁBTL 2.8.1.* BM Központi Fogyatéék – 427 Bencsik Mária.

Fekete-fehér történet – Péter Gábor dolgozószobája a Terror Háza Múzeumban (Terror Háza Múzeum)

AZ ÁVH-S NŐK SZOCIOLÓGIÁJA

Az első kérdés, hogy kik voltak ezek a nők, honnan jöttek, mi motiválta őket, amikor felvételüket kérték a kiépülő államvédelemhez? A kutatási anyagokból jól látható, hogy nagy többségük, mintegy 72,6 százalékuk – a vizsgált személyek közül 69-en – 1949 után léptek be a szervezetbe. 1945-től, tehát a kezdetektől csak kevesen éltek ezzel a lehetőséggel. Azt is fontos kiemelni, hogy 1949-ig a rendőrség állományába vették fel a tagokat.

Almási Tamás rendszerváltoztatás utáni években készült *Ítéletlenül* (1992) című dokumentumfilmje az egykori kistarcsai internálótábor női részlegének történetét dolgozza fel, amelyben az egyik volt őr, Hajnal Piroska is megszólalt. Példáján keresztül látható, milyen lehetséges okok tették vonzóvá ezt a pályát.

Hajnal Piroska nem fejezte be tanulmányait, mindössze négy elemi osztályt végzett el, utána cselédként szolgált egy háznál. Későbbi meggyőződésében családi háttere, addigi lehetőségei feltehetően szerepet játszottak, hiszen később úgy emlékezett vissza: „Én azt hittem ’45-ben, hogy a világ a mienk lesz.” Számára az államvédelemnél végzett munka stabilitást hozott, elmondása szerint viszonylag jó fizetést kapott, amelyből a családját is tudta támogatni. Erdélyi Sándorné önéletrajzában azt írja, először az ÁVH egyik vidéki, kecskeméti épületébe járt takarítani, majd jelentkezett az ottani rádiós tanosztályra, amikor embereket toboroztak. Az ő példája is a felemelkedés lehetőségét mutatja be, hiszen későbbi minősítése már azt tartalmazza, ő az egyik legjobb lehallgató távirász, ismeri a morzejeleket, a telexvonalakat is tudja ellenőrizni, illetve rejtjelezői feladatokat is ellátott.¹¹

Felmerülő kérdés az államvédelem embereivel kapcsolatban a származás kérdése, hogy mégis kiket fogadott magába a kiépülő rendszer. Evidensnek az mutatkozna, hogy a II. világháború előtti, tehát a Horthy-korszak idejében – és az azt megelőző időkben – kiépült és megszilárdult társadalmi struktúra alsó rétegei próbáltak érvényesülni az új rendszerben. Hajnal Piroska esete pont ezt példázza, hiszen addig nincstelennek számított, most pedig lehetőséghez jutott, ami jelentősen megváltoztatta sorsát. A filmben szereplő egyik volt internált úgy emlékezett vissza rá, hogy „egy primitív ember, akinek hatalmat adnak”. Ezt a gondolatot erősítheti a korszak ellenségképe is, hiszen a II. világháborút megelőzően a társadalom felsőbb rétegei (nagybirtokosok, a nagypolgárság, a középosztály felső rétege, az értelmiség) most kevés esetben számolhattak pozícióik, vagyonuk megtartására. Ezek bizonyításul szolgálnak többek között az államosítások, a kitelepítések is, amelyek jelentősen érintették a fent említett társadalmi rétegeket.

Ezen iratok között sem voltak olyan személyek, akik a társadalom felső rétegéből származtak, s úgy kerültek volna a testülethez, csupán az ellenkezőjére volt példa, amikor valaki eltitkolta származását, s ezért elbocsájtották munkájából. Bális Óvári Pálnét például 1954-ben eltanácsolták a szervezetből, mert közeli rokonairól kiderült, hogy nyilasok voltak, őt pedig azzal vádolták, hogy kulák családból származik, amit el akart titkolni. Erkölcsi életét sem tartották megfelelőnek, mert információik szerint több férfival is viszonyt ápolt, házasságon kívüli gyermeke is született.¹² A munkahelyi viselkedés sem volt elhanyagolható szempont, Baracs Györgynével kapcsolatban kifogásolták, hogy túlzottan anyagi volt, „polgári beállítottságú”, panaszkodott arra, hogy nem jön ki a fizetéséből.¹³ Bedők Jenőné pedig azzal az indokkal bocsátották el, hogy férje pénzügyi visszaélés miatt éppen felfüggesztés alatt áll, ő maga pedig férfi munkatársaival meg nem engedhető viszonyt alakított ki.

Ezzel szemben a kommunista berendezkedés, az ideológia az addig alsóbb rétegeknek számítókat részesítette előnyben, a munkásokra, nincstelenekre támaszkodott. Részben ezt a célt szolgálta az 1945-ös földosztás: Bencsik Mária önéletrajzából kiderül, hogy a szülei napszámosak voltak, csupán 1945-ben kaptak (mindössze 7 hold) földet.¹⁴ Jambrik Józsefné szintén a szüleivel dolgozott napszámosként, ők is a háború után kaptak földet, viszont mindkét esetben a termelőségvetkezében kötött ki a kapott földterület.¹⁵

Az általam vizsgált személyek adatai részben fedik a fentiekben ismertetett feltételezést. Két nagy réteg van, akik származása túlsúlyba került, ők a munkás származásúak, valamint az agrárproletár réteg, akik a dualizmus idején kialakult társadalmi viszonyok legalsó szintjén helyezkedtek el. A vizsgált iratokból 91 személyre vonatkozóan derültek ki adatok a származásukat illetően. Ebből majdnem 43 százalék, azaz 39 nő rendelkezett munkás felmenőkkel, dolgozott maga is gyári munkásként a Belügyminisztériumba kerülése előtt, szegényparaszti származáshoz negyedüket, 22 nőt lehet sorolni. Amit fontos kiemelni, hogy a – sok esetben nincstelen – parasztok, munkások mellett az

11 *ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék* – 8425 Erdélyi Sándorné.

12 *ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék* – 364 Bális Óvári Pálné.

13 *ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék* – 279 Baracs Györgyné.

14 *ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék* – 427 Bencsik Mária.

15 *ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék* – 6896 Jambrik Józsefné.

ugyancsak középréteghez tartozó kisiparosi, kiskereskedő, kispolgári rétegből is nagyságrendileg ennyien, 23-an kerültek ki, ezek között főként cipészek voltak, de kőművesek, borbélysegédek, vasúti tisztviselők is. Kifut Jánosné is ehhez a réteghez tartozott, akinek édesanyja háztartásbeli volt, édesapja borbélysegéd, semmi vagyonuk nem volt, s ezért neki is, ahogyan ő fogalmazott, „13 éves korától egy kuláknál kellett dolgoznom”.¹⁶ Szembetűnő, hogy noha kis, összesen 7 százalékban van jelen, a 91-ből mindössze 7 esetben, de a vizsgált személyek között olyan nők is akadtak, akik értelmiségi felmenőkkel rendelkeztek. Dési Pálné édesapja könyvelő volt, Agócs Istvánné apja orvos, Jenei Erzsébet mindkét szülője tanító, Balogh Mária apja pedig rabbi, aki lánya bevallása szerint koncentrációs táborban halt meg.¹⁷

Ezek alapján látszik, hogy nem az értelmiségi réteg volt, aki főként az államvédelmi hivatást választotta, nem ők alkották a testület magját, de mégsem volt teljesen elzárva előttük a lehetőség. Nagyjából ezeket az arányokat fedi le egy 1950. augusztus 12-én keltezett jelentés is, amelyben 61 női beosztottat javasolnak előléptetésre – gondosan lejegyezve, ki mikor lett párttag, s milyen származása van. A 61 személyből a nagy része, 40 fő munkás, 6 paraszti, 4 értelmiségi származású volt, 11 pedig polgári, kispolgári háttérrel rendelkezett.¹⁸

PÁRTISKOLA

Az iskolázottság, tanultság, a hozzáértés kérdése joggal merül fel az Államvédelmi Hatóságot illetően, ha abból indulunk ki, mi volt a feltétel a bekerüléshez (rendszerhűség, megbízhatóság), valamint abból, hogy a kezdetektől egészen 1953-ig egy négy elemi végzett szabósegéd, Péter Gábor állt a szervezet élén, őt pedig Piros László követte az irányításban, aki hat elemi osztályt végzett, és a frontra kerülése előtt hentessegédként dolgozott.¹⁹

A személyi állomány felkészültsége nem volt megfelelő, nagy volt a szervezeten belüli fluktuáció. Bár a szakmai képzést szem előtt tartva szaktanfolyamokat és képzéseket indítottak, ami azért is szükségeltetett, mert a rendőrségre újonnan bekerültek olvasás-írás készsége néhol az analfabetizmus határán volt. Részben emiatt, részben pedig azért, mert jól ismerték a hivatást, nem lehetett mellőzni a régi detektívárda tagjait sem, bár számukat később igyekeztek lecsökkenteni.²⁰ Az új garnitúra nagyrészt a pártoktatás gyorstalpaló tanfolyamain szerzett képesítést. 1953 után a másodgenerációsok iskolázottsága, felkészültsége még Péter Gábor korának szintjét sem érte el. A korabeli parancsok, jelentések, utasítások szövegei leginkább az alapfokú pártszemináriumok ideológiai hatásairól tanúskodnak.²¹

A gondok egyik forrása lehetett, hogy 1954-ben a központi államvédelmi operatív tisztek 83, a megyei főosztályok beosztottjainak pedig 85 százalékának 8 elemi vagy annál alacsonyabb szintű iskolai végzettsége volt.²² Születési idő alapján nagy részük már a Horthy-korszakban – vagy éppen már a világháború kirobbanása után – került iskolába, ami meghatározta műveltségi szintjüket, iskoláztatási lehetőségeiket. A konkrét iskolázottsági adatokat nézve 96 nő esetében voltak erre vonatkozó információk. A Horthy-korszakban kiemelkedett két neves miniszter (Klebsberg Kunó, Hóman Bálint), akiknek a népiskola fejlesztése az elsődleges célok között szerepelt, hiszen az analfabetizmus ekkor

**a személyi állomány
az analfabetizmus
határán volt**

16 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyték – 2703 Kifut Jánosné.

17 Sorrendben: ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyték – 1065 Dési Pálné; ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyték – 10858 Agócs Istvánné; ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyték – 2355 Jenei Erzsébet; ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyték – 263 Balogh Mária.

18 ÁBTL 2.1 XI/5 (V-150342/a).

19 MÜLLER Rolf: *Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban*. Jaffa, Bp. 2012. 109.

20 *Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből*. 1. kötet. *A politikai rendészeti osztályok 1945–1946*. szerk. KRAHULCSÁN Zsolt – MÜLLER Rolf – GYARMATI György, ÁBTL–L'Harmattan, Bp. 2009. 48–50.

21 GYARMATI György: *Rendszertitkok szolgálkkal és szolgálatokkal*. Kronosz–ÁBTL, Pécs–Bp. 2019. 287–288.

22 KAJÁRI Erzsébet: *Az egységesített belügyminisztérium államvédelmi tevékenysége = Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. szerk. GYARMATI György, Történeti Hivatal, Bp. 2000. 167.

Rémtettek – A Tettek galériája a Terror Háza Múzeum alagsorában (Terror Háza Múzeum)

elég magas volt, mintegy 15 százalékát érintette a 6 éven felüli lakosságnak. Az iskolázottság tekintetében a vizsgált személyek között meglehetősen széles a skála, a legalacsonyabb végzettség az elemi osztályok első négy évfolyamának elvégzését jelentette,²³ olyanra viszont nem volt példa, hogy valaki teljesen iskolázatlanul kerüljön a rendszerbe.

Az alacsony szintű iskolázottsági szint meghatározta munkájuk végzését. Egy 1954-es javaslatban, amely a leszerelésére vonatkozik, Bencsik Mária személyével kapcsolatban meg is jegyzik, hogy nagyon alacsony a műveltsége, és hogy „olyanokat kérdezget, hogy Belgium Dánia fővárosa-e”.²⁴ Más személy minősítésében arra panaszkodnak, hogy folyamatos felügyeletet igényel munkája végzésekor, nem megalapozott a képzettsége, a műveltsége pedig az átlagnál

23 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyték – 427 Bencsik Mária.

24 Uo.

Forrásjegyzék

ÁBTL 2.1 XI/5 (V-150342/a) Parancsok, utasítások, Vizsgálati dosszié XI/5 ügyében
 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék – 10858 Agócs Istvánné
 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék – 10939 Anda Jánosné
 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék – 0039 Angyal Ferencné
 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék – 0100 Adler Lászlóné
 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék – 263 Balogh Mária
 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék – 279 Baracs Györgyné
 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék – 364 Bális Óvári Pálné
 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék – 379 Bányai Anna
 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék – 427 Bencsik Mária
 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék – 0507 Bédi Ferencné
 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék – 526 Bicsák Istvánné
 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék – 658 Borgos Gyuláné
 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék – 1065 Dési Pálné
 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék – 1085 Diviki Károlyné
 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék – 8425 Erdélyi Sándorné
 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék – 7528 Dr. Gálszecszy Ferencné
 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék – 6896 Jambrik Józsefné
 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék – 2355 Jenei Erzsébet
 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék – 2703 Kifut Jánosné
 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék – 4510 Plézer Mária
 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék – 6086 Vas Béláné
 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék – 6657 Wágner Anna
 ÁBTL 4.2. II. s. 041/1951 ÁVH T. Biz. 42/1951. június 5. ÁVH vez. Pcs.

jóval alacsonyabb.²⁵ A nyelvtani ismeretek hiányát is felróják több személlyel kapcsolatban is, hiszen ezek azt eredményezik, hogy nem tudják jelentéseiket rendesen megfogalmazni, azokat helyesírás tekintetében is rendszeresen javítani kell.²⁶ A legalapvetőbb (írás, olvasás) készségek birtokában vannak ugyan, de sokan teljes szakképzettség hiányában nyertek felvételt a hatósághoz. Sok esetben figyelhető meg, hogy tanköteles korban a szabályozások ellenére – 1921-től rendelet tette kötelezővé a 6 és 15 éves korosztály iskoláztatását – sem volt mindenkinek lehetősége elvégezni az alapszintű iskolákat, 11 nő esetében a nyolc elemi befejezése sem történt meg. Ennek okaként a szülők anyagi helyzetét, a teljes pénztelenséget, a nyomorúságos otthoni körülményeket nevezték meg, illetve történt arra is hivatkozás, hogy a szüleivel napszámosként kellett dolgoznia.²⁷

A négy elemi osztályra épülő, szintén négyéves polgári iskola látogatása nagyon gyakori volt, s ez valamelyest leképezi a szervezetben részt vevő nők társadalmi helyzetének arányait is. A polgári iskolába ugyanis – gyakorlatilag teljes egészében – a parasztok, a munkások, a kispolgárok küldték a gyermekeiket, a felső réteghez, a középosztályhoz tartozó családok nem. A jelen esetben felhasznált adatok közül a hatóság berkeiben dolgozó negyvenkét nő járt polgári iskolába az ehhez szükséges elemi osztályok elvégzése után. Az érettségit megszerzettek aránya ugyanakkor meglehetősen alacsony szinten állt: mindössze huszonegy nő rendelkezett érettségi vizsgával. Ezekből tíz esetben bizonyítható, hogy az államvédelemhez való kerüléskor még nem volt meg az érettségijük, hanem az '50-es, '60-as évek folyamán szerezték meg. Később tehát volt lehetőség a tanulásra, így sokan később fejezték be akár az általános, elemi évfolyamokat, és esetleg már a Kádár-rendszerben szerezték érettségit, szakképzettséget. Néhol viszont ez nem lehetőség, hanem kötelező elem volt, ezt bizonyítja egy 1951-es parancs is, amelyben Péter Gábor az irodai beosztottak

25 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék – 6086 Vas Béláné.

26 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék – 0507 Bédi Ferencné.

27 Sorrendben: ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék – 10939 Anda Jánosné; ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék – 379 Bányai Anna; ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék – 427 Bencsik Mária; ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék – 6896 Jambrik Józsefné.

szakmai képzését írja elő, s elrendeli, hogy gyors- és gépíró, illetve helyesírástanfolyamokon vegyenek részt.²⁸ A tanfolyamokon való részvételre kötelezés szintén azt bizonyítja, hogy a szervezet munkavállalóinál sok esetben valóban problémás területet jelentettek a minősítésekben oly gyakran kifogásolt írásbeli nehézségek.

Annak tekintetében, hogy milyen képzettségeket szereztek vagy próbáltak megszerezni, akik rendelkeztek valamivel, hol próbáltak elhelyezkedni a politikai rendőrség előtt, egymástól eltérő eredményeket találhatunk. Az egyik leggyakoribb foglalkozás, tanulási pályalehetőség a szabóság köréhez kötődik, többen dolgoztak szabósegédként, de önálló szabóval is találkozhatunk. Gyakori volt a kereskedelembe való elhelyezkedés, gyári munkásként, napszámosként is többen dolgoztak. Az egészségügyi végzettség is többször visszaköszönő elem: bábának, ápolónőnek, laboránsnak is tanultak a korszakban. Ezekon kívül is széles a skála – takarítónők, traktorvezetők, óvónők, tolmácsok, újságírók, tanárok egyaránt megfordultak az Államvédelmi Hatóságnál, de Angyal Ferencné például gyapottermelő szaktanfolyamra járt.²⁹

CSALÁDI VÁLLALKOZÁS

A kutatás során szembetűnő információ volt, hogy sok nő esetében más családtagok is az államvédelem területén dolgoznak: férjek, szülők, testvérek. A vizsgált személyek több mint harmada, azaz pontosan 34 nő esetében derült ki, hogy férjük szintén az államvédelem alkalmazottja (volt), de nyolc esetben a testvérek, három esetben pedig az iratok a szülők államvédelmi státuszáról számolnak be. Az Államvédelmi Hatósághoz ugyanakkor a bekerülésnél aligha számíthatott, hogy a férje ott dolgozik, mert egy esetet leszámítva már mindenki BM alkalmazott volt a házasság előtt, csupán egyszer fordult elő, hogy nőként valaki előbb dolgozott ott, mint a férje, őt viszont le is szerelték a házasság megkötése után.³⁰ Az érintett nők közül ezen túl hat esetben történt leszerelés, áthelyezés arra hivatkozva, hogy férj és feleség nem dolgozhat ugyanazon a helyen, az erre vonatkozó parancs – amely feltehetően az '50-es évek elején született – azonban nem került elő a levéltárban.

Gyakori volt, hogy szüleik nevelték őket kommunista szellemben. Dr. Gálszécsy Ferencné elmondása szerint édesapját illegális kommunista tevékenységért börtönbe zárták, a háború után pedig egyből belépett a kommunista pártba; „dacára annak, hogy még fiatal voltam, de éreztem, hogy ott a helyem nekem is, ahol apámnak, mert a múlt rendszer üldözéseiből én is kivettem a részem a családdal együtt”. 1946-ban aztán a kiskunhalasi városházára került mint közellátási kisegítő, innen pedig továbbajánlották az ÁVH-ba.³¹

Ádler Lászlóné a férjén keresztül kapcsolódott be az illegális kommunista mozgalomba, így már jóval a kommunista hatalomátvétel előtt lett az új rendszer híve.³² Balogh Mária – aki önéletrajzában Fürst Sándort az élettársaként nevezte meg – szintén gyári munkásként dolgozott, amikor bekapcsolódott a munkásmozgalomba. Önéletrajza szerint még börtönben is volt emiatt, kitoloncolták Budapestről, és 1944-ben a Vörös Hadsereggel tért vissza Magyarországra, a politikai rendőrség munkájába pedig a kezdetektől bekapcsolódott – s az elkövetkező húsz évet ott is töltötte.³³ A szélsőbaloldalhoz való vonzódás tehát jelentős volt, sok esetben a háború előtti időben is, és ez előnyt is jelentett a felvételnél: „Az elvtársnő szüleitől baloldali nevelésben részesült” – olvasható Plézer Mária 1952-es felvételi javaslatában.³⁴ ■

családtagok
dolgoztak együtt az
államvédelem területén

28 ÁBTL 4.2. II. s. 041/1951 ÁVH T. Biz. 42/1951. június 5. ÁVH vez. Pcs.

29 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyték – 0039 Angyal Ferencné.

30 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyték – 658 Borgos Gyuláné.

31 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyték – 7528 Dr. Gálszécsy Ferencné.

32 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyték – 0100 Ádler Lászlóné.

33 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyték – 263 Balogh Mária.

34 ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyték – 4510 Plézer Mária.